

18. Присяжнюк Ю.П. Суб'єкт в "об'єкті" або ще раз про відносність історичного знання / Ю.П. Присяжнюк / Там само. – 2008. – Вип. 133–134. – С. 3–7. Тобто йдеться про ризики історіописання, від яких свого часу застерігав Ж. Ле Гофф: "Справжній ризик історичного дослідження полягає саме в тому, що, як жодне інше, воно пов'язане з історією історика та його епохи". Див.: Ле Гофф Ж. Середньовічна уява / Ж. Ле Гофф; пер. з фр. Я. Кравця. – Л.: Літопис, 2007. – С. 21.
19. Мельниченко В.М. Методологічні засади сучасних історико-краєзнавчих досліджень / В.М. Мельниченко // Вісник ЧУ. – Черкаси, 2002. – Вип. 33. – С. 77–80.
20. Вауліна О.В. Історико-філософські основи українознавства / О.В. Вауліна, С.В. Майстренко // Там само. – Черкаси, 2003. – Вип. 50. – С. 41–45.

Одержавно редакцією 29.08.2012

Прийнято до публікації 18.10.2012

Аннотація. *Присяжнюк Ю.П. Методология исторических исследований, опубликованных на страницах Вестника Черкасского университета (2001–2011 гг.). Проведено анализ исторических работ (статей), опубликованных на страницах Вестника Черкасского университета на протяжении первого десятилетия XXI в. на предмет выяснения оптимальности привлечения и использования в них теоретико-методологических подходов. Дано критическую оценку написанному авторами, одновременно очерчено достижения, особенности и тенденции развития издания в целом.*

Ключевые слова: *методология, историография, региональная история, периодическое издание, Вестник Черкасского университета*

Summary. *Prysyazhnyuk Yu. Methodology of historical research, published in the University of Cherkassy Journal (2001–2011). Historical works (articles), published on the pages of the University of Cherkassy Journal during the first decade of the 21st century, have been analyzed in order to clarify the optimal use of theoretical and methodological approaches. The works of the original authors were subjected to critical estimation. At the same time achievements, peculiarities and tendencies of the development of the issue on the whole have been outlined.*

Key words: *methodology, historiography, regional history, periodical issue, University of Cherkassy Journal*

УДК 930(477)(092)

В.В. Тельвак

ТВОРЧА СПАДЩИНА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В ІСТОРІОГРАФІЧНІЙ РЕФЛЕКСІЇ ДМИТРА ДОРОШЕНКА (перша третина ХХ ст.)

У статті проаналізовано грушевськіану Д.Дорошенка до вибуху Другої світової війни. Простежено провідні історіографічні та світоглядні оцінки вченим різнопланової спадщини М.Грушевського. Відзначено впливовість грушевськознавчих роздумів Д.Дорошенка на українську історичну думку ХХ ст.

Ключові слова: *Д.Дорошенко, М.Грушевський, історіографія, рецензія, грушевськознавство.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографічна спадщина Дмитра Дорошенка віддавна перебуває в полі зору дослідників минулого української науки [1]. Дочекалася вона в останні десятиліття й ґрунтовних опрацювань на дисертаційному [2; 3] та монографічному рівнях [4]. Втім, у дослідженнях стало домінує аналіз головного твору видатного вченого, а також концептуальна проблематика його історіографічної творчості. Персональні ж студії Д.Дорошенка надалі перебувають на периферії дослідницького зацікавлення.

Мета. Привертаючи увагу колег до цього аспекту історико-наукової спадщини автора "Огляду української історіографії", спробуємо реконструювати його грушевськіану протягом першої третини ХХ ст. Це одна з найменш знаних на сьогодні сторінок творчості Д.Дорошенка.

Виклад основного матеріалу. Перше звернення Д.Дорошенка до історичних праць його старшого колеги сягає початку ХХ ст. і пов'язане зі спробами М.Грушевського популяризувати свою історіографічну модель в російському читацькому середовищі. Таку можливість певною мірою дала "весна" князя П.Святополка-Мирського, пов'язана з лібералізацією в культурній сфері. Останній, у відповідь на емоційне відкрите звернення М.Грушевського, дозволив доступ його праць до читачів Росії. Ця подія співпала з перебуванням ученого в 1903 р. у Парижі, де він на запрошення Російської вищої школи суспільних наук впродовж двох місяців читав російською мовою лекції з української історії

[5]. Вони й лягли в основу виданого через рік російськомовного “Нарису історії українського народу”. Вихід цієї книги виявився настільки своєчасним і затребуваним суспільством, що перший її наклад 1904 р. розійшовся за кілька місяців. Відтак праця з’явилася у переробленому вигляді другим (1906 р.) та третім (1911 р.) виданнями.

Чи не першою рецензією на “Нарис” і став критичний огляд Д.Дорошенка. В рецензії молодий історик прагнув не стільки дати фаховий аналіз змісту нової книги, скільки показати російському читачеві багатство оригінальних ідей М.Грушевського, якомога докладніше зреферувати зміст недавно цілковито проскрибованого автора. В підсумку Д.Дорошенко так визначив вагомість праці львівського професора: “В малоросійській історичній літературі, достатньо ґрунтовно розробленій у деталях, давно вже відчувався суттєвий пробіл – відсутність повного курсу історії малоросійського (українського) народу, котрий би, охоплюючи все історичне життя цього народу аж до останнього часу, представляв разом із тим суворо наукову працю, останнє слово історичної науки. Нещодавно опублікована книга проф. львівського університету М.Грушевського досить вчасно заповнює вказаний нами пробіл” [6, 25]. Відзначимо, що з того часу жодна важливіша праця М.Грушевського, видана на теренах Російської імперії, не проходила непоміченою повз Д.Дорошенка, який взяв на себе складне завдання популяризації творчих ідей автора “Історії України-Руси”.

В поле критичної уваги Д.Дорошенка попали й наступні перевидання “Нарису історії українського народу” М.Грушевського, котрий під впливом критики постійно удосконалював форму, зміст і стилістику праці. Одним із перших ці якісні зміни відзначив Д.Дорошенко. Він акцентував на важливості появи “Нарису”, його затребуваності суспільством; писав про науковий та об’єктивний тон автора, що спромігся гострі питання українсько-російських взаємин висвітлити толерантно та відсторонено [7, 15]. Відзначаючи новаторський характер нової книги львівського колеги, Д.Дорошенко на сторінках московського “Українського вестника” вказував: “У науці та в звичайному вжитку панувала офіційна “схема” російської історії, за якою історія українського народу до XIII ст. розглядалася не як період самостійної української історії, а лише як ланка “російської” історії, безпосереднім продовженням якої була історія Русі Московської. [...] Вся праця пр[офесора] Грушевського служить науковим запереченням цієї псевдонаукової “схеми” [8, 196].

Відгукнувся Д.Дорошенко і на появу іншого науково-популярного проекту М.Грушевського – “Ілюстрованої історії України”, прорецензувавши як українське, так і російське видання книги. Критик схвально відгукнувся на розкриття автором особливостей культурного та політичного життя на українських землях. Окремо оглядач зупинився на ілюстративному оформленні праці, зауважуючи, що вміщені в ній малюнки мають цілком самостійну наукову та виховну вартість, оскільки дібрані з великим смаком і глибоким знанням предмету [9, 130]. Д.Дорошенко схвалив той факт, що М.Грушевський при доборі ілюстрацій зосереджується виключно на автентичних пам’ятках мистецтва. Це, вказував він, вигідно вирізняє “Ілюстровану історію України” з-поміж інших подібних за жанром праць, передусім популярної книги М.Аркаса. В подібному тоні Д.Дорошенко відреагував і на появу російського перекладу книги, наголосивши, що найкращі риси українського варіанту – науковість, об’єктивність, літературне і мистецьке оформлення – перейшли й до російського видання [10, 118-119].

Черговим приводом до популяризації національної праці М.Грушевського став його сорокалітній ювілей, відзначений українською інтелігенцією по обидва боки Збруча. На Наддніпрянщині багатопланову працю голови НТШ в своєму нарисі представив Д.Дорошенко. Вказуючи на непроминальність дослідницької та громадської праці львівського професора для поступу українства на зламі століть і підносячи всебічність його національного служіння, Д.Дорошенко на сторінках полтавського “Рідного краю” підкреслив: “Пр[офесор] Грушевський – зовсім не сухий кабінетний вчений, що замикається в своїй науковій роботі; навпаки – він самий енергійний громадський діяч в найкращім розумінню сього слова. Він бере живу участь в громадських справах, пильно стежить за всіма проявами життя на Україні й відгукується на них, завжди подаючи розумну думку та пораду. Його велике обзнайомлення з минулою долею нашого народу дозволяє йому мати самий широкий погляд на сучасні справи, погляд опертий на глибокому розумінню громадських потреб і відносин, без усякої партійности чи якої однобічности” [11, 19; 12, 167].

У подібному тоні наддніпрянський історик відреагував і на двадцятип’ятиліття літературно-наукової праці М.Грушевського, котре припало на 1910 р. На шпальтах київської

"Ради", прикрашеної портретом ювіляра, він підкреслював: "Говорячи про 25 літній ювілей літературно-наукової діяльності М.С. Грушевського, мусимо насамперед зазначити, що обсяг цієї діяльності й її вага для українського суспільства такі значні, що [...] майже неможливо дати правдивий образ широкої, многобічної і надзвичайно продуктивної праці великого історика, письменника і громадського діяча" [13, 2]. Тільки з певної часової перспективи, переконаний Д.Дорошенко, вдасться більш-менш адекватно оцінити заслуги львівського професора перед власним народом. Серед особливо важливих здобутків діяльності М.Грушевського в Галичині автор нарису насамперед вказував перетворення НТШ на фактичну Академію наук та, зрозуміло, його працю над "Історією України-Руси", яку назвав "справжнім монументом, який збудовав собі автор, і який являється солідною репрезентацією української науки перед ученим світом" [13, 3]. Таке діяльне життя вченого та його самозреченість для українства, стверджував Д.Дорошенко, забезпечили йому почесне місце у національному пантеоні.

Подальші спроби М.Грушевського популяризувати свої ідеї серед читачів Російської імперії викликали нові рецензійні огляди Д.Дорошенка. У фокусі його критичної уваги опинилися російськомовні переклади козацьких томів "Історії України-Руси". На сторінках московського журналу "Украинская жизнь" Д.Дорошенко підкреслив наукову та популяризаторську вартість російського перекладу сьомого тому великої "Історії" львівського професора, котрий "підсумовує те, що зробила до цього часу наука для з'ясування питання про виникнення козащини та її історію". Рецензент підкреслив самостійність і глибину представленої у книзі наукової реконструкції, досконалість опрацювання широкого кола джерел та літератури. Книга М.Грушевського – це, за його словами, "останнє слово науки" з питань історії козащини. "Ось чому, – наголосив Д.Дорошенко, – "Історія української козащини" проф. Грушевського повинна бути визнана в нашій історичній літературі явищем, котре створює епоху та завершує працю ряду поколінь учених-дослідників" [14, 96]. Водночас він висунув низку зауважень щодо структури книги та організації матеріалу, а також дорікнув авторові у відсутності в ній історико-географічної карти при описі колонізаційних процесів.

Звернув Д.Дорошенко свою критичну увагу й на наступні томи козацького циклу "Історії України-Руси", що мали значний суспільний резонанс, оскільки містили опис подій, що безпосередньо передували вибуху козацької війни під проводом Богдана Хмельницького. Відзначаючи високий науковий рівень праці, рецензент вказав на її літературні прикмети, завдяки яким книга здобула визнання серед широкого кола читачів. "Зайвим було би додавати, – зауважив Д.Дорошенко, – що книга читається з неослабним інтересом, щасливо сполучаючи в собі всі прикмети науково-критичного апарату з ясністю й простотою викладу, вирахованого на широкий круг читачів" [15, 377].

Поряд із науковою діяльністю М.Грушевського, на початку ХХ ст. В.Дорошенко приділяв також увагу його суспільно-політичній публіцистиці, у якій всебічно обговорювалися важливі для подальшого розвитку українського суспільства проблеми. В своїх оглядах учений підкреслював важливість праць М.Грушевського для популяризації українського питання, відзначав його яскравий публіцистичний талант, насиченість суспільно-політичних текстів історичними сюжетами, що дозволяло читачеві скласти повне уявлення про обговорюване питання і зробити власні висновки [16].

Складний досвід Визвольних змагань розвів автора "Історії України-Руси" та довголітнього оглядача його праць по різних політичних таборах. Принципові розходження з низки питань національного будівництва в період Центральної Ради привели Д.Дорошенка до гетьманського табору. Після поразки останнього і короткої праці в Українському державному Кам'янець-Подільському університеті, вчений в 1919 р. виїжджає на еміграцію і повертається до своїх історіографічних студій, втім і до аналізу творчості його старшого колеги.

Активна діяльність в українському гетьманському русі наклала помітний відбиток на тогочасних історіографічних спостереженнях Д.Дорошенка. Так, коли на початку 20-х років М.Грушевський опублікував на еміграції "Ілюстровану історію України", обсяг якої дещо зріс за рахунок опису подій української революції, де виразно проглядалися соціалістичні симпатії та антигетьманська риторика, ця обставина не пройшла повз критичну увагу Д.Дорошенка. У своїй рецензії на нове видання він відзначив заангажований партійний підхід М.Грушевського до оцінки подій 1917–1919 років, висловлював здивування його

соціалістичними тезами. На сторінках “Хліборобської України” Д.Дорошенко, зокрема, зазначав: “... Представлення подій 1918 р. з партійного “ес-еровського” погляду, самий масштаб і характер останніх параграфів – зовсім не пасують до цілої книги, і краще було би зовсім цих розділів не містити, ніж надавати книзі зовсім невідповідний для її ваги і значіння “партійний” характер” [17, 217; 18, 3]. В цьому огляді критик робить ще одне суттєве зауваження автору в контексті становлення державницької історіографічної течії: “... Проф. Грушевський зовсім проминає питання про участь української шляхти в повстанні Б.Хмельницького та в його державному будівництві” [17, 216]. Також при змалюванні української історії в XIX ст., на думку Д.Дорошенка, автор “Ілюстрованої історії України” мало уваги приділяє подіям на Наддніпрянській Україні. На відміну від попередніх видань, де якість ілюстративного матеріалу була на високому поліграфічному рівні, труднощі книговидавання на еміграції негативно позначилися на художньому оформленні нового видання.

Згаданий вище закид на адресу М.Грушевського Д.Дорошенко більш докладно обґрунтував в “Огляді української історіографії”, що з’явився друком у Празі в 1923 р. Як представник державницького напрямку, автор “Огляду” мав на меті в новому історіософському річизні осмислити творчу спадщину своїх попередників. У листі до В.Липинського від 2 лютого 1923 р. Д.Дорошенко писав з цього приводу: “Скоро має початись друком мій курс укр[аїнської] історіографії, котрий зложено у мене в душі головно Вашої історіософії. Довелось цілком инакше оцінити Костомарова, Антоновича, Лазаревського, Грушевського, ніж то у нас прийнято під впливом радикально-демократичного дурману. Знов же в іншому світлі виступає і вся стара історіографія кінця XVIII і перша пол[овина] XIX віку” [19, 43].

Науковій та організаційній діяльності М.Грушевського в “Огляді української історіографії” відведено цілий розділ. На тлі розгортання українських історичних студій XIX – перших десятиліть XX ст. Д.Дорошенко показує внесок автора “Історії України-Руси” у становлення та дисциплінарне оформлення цілого спектру українознавчих студій. Особливий акцент у книзі було зроблено на науково-організаційній діяльності М.Грушевського, що мала важливі для вітчизняної культури наслідки – створення потужної наукової школи та перетворення НТШ на установу академічного типу. При аналізі творчого доробку М.Грушевського дослідник розлого аналізує історичну схему вченого, акцентує увагу читача на новаторському характері запропонованої ним історичної концепції: “Першою й основною заслугою проф. Грушевського перед українською історіографією є те, що він уgruntував і впровадив в учений вжиток схему історії українського народу на цілім просторі його історичного життя на заселеній ним території, як один суцільний і нерозривний процес” [20, 187].

Відголосом емоційних ідейно-політичних та історіографічних дискусій у тогочасному українському інтелектуальному середовищі на еміграції на сторінках “Огляду” став закид Д.Дорошенка на адресу М.Грушевського у недооцінці та засудженні державницьких змагань українських провідників, популяризацію ним у численних працях архаїчних народницьких ідеалів XIX ст. Ключем до розуміння історіософських конструкцій автора “Історії України-Руси” Д.Дорошенко називає відому статтю у журналі “Борітеся-Поборете!”, “в котрій він [М.Грушевський] силкується виправдати своє власне вже “творення”, а не писання тільки історії, виправдати ексцеси соціальної революції, “неминучу варваризацію життя” і навіть руйнування своєї-ж власної держави, як що вона не відповідає вимогам максимального забезпечення соціально-економічних інтересів народніх мас в душі соціалізації землі й “радянського” устрою” [20, 191].

Зрозуміло, що з боку Д.Дорошенка не зовсім коректно було інтерпретувати наукові погляди М.Грушевського виключно з позицій його публіцистичних виступів хоча б тому, що в публіцистиці видатного вченого було немало сторінок, написаних у цілком іншому – державницькому – тоні. Це, зрештою, підкреслювали вже перші рецензенти студії Д.Дорошенка [21].

Свої роздуми над творчістю видатного вченого автор завершив короткою, проте змістовною характеристикою “Історії України-Руси”, протиставивши при цьому, в душі тогочасної державницько-консервативної критики М.Грушевського, її ерудиційну вартість застарілої концептуальної інструментарію. Піднісши пізнавальне, виховне та національне значення наукових і популярних праць М.Грушевського, Д.Дорошенко особливо наголосив на моменті їхнього схвального сприйняття у середовищі фахівців різних країн, навівши при цьому промовисті характеристики з відомих рецензій А.Брікнера, М.Чечуліна, Д.Корсакова

та деяких українських оглядачів. Підводячи підсумки своїх роздумів над станом української історичної науки перших десятиліть ХХ ст., Д.Дорошенко протиставляє доробок попередньої історіографічної традиції, втіленої у спадщині М.Грушевського, здобуткам молодого державницького напрямку, реалізованим у працях В.Липинського. Саме творчі пошуки цих двох дослідників, переконує автор, "являються найціннішим здобутком української історичної думки новіших часів" [20, 209].

Відзначимо, що оцінка Д.Дорошенком творчої спадщини М.Грушевського з позицій державницької ідеології була конкретизована у його пізніших грушевськознавчих студіях та, незважаючи на численні критичні моменти, мала суттєвий вплив на інтерпретацію творчої спадщини видатного вченого в діаспорній історіографії середини – другої половини ХХ ст.

В другій половині 20-х років Д.Дорошенко звертається також до суспільно-політичної спадщини М.Грушевського. Цьому сприяло відзначення десятиліття постанови Української Центральної Ради. У низці публікацій він пише про вагомість внеску голови парламенту у відродження української держави. Поряд із цим, не замовчує й численні прорахунки та грубі помилки у внутрішній та зовнішній політиці перших українських урядів [22].

На початку 30-х років градус ідеологічної полеміки з М.Грушевським в середовищі українських емігрантів помітно знизився, адже здобутки важкої праці вченого в непростих умовах радянського Києва виявилися надзвичайно вартісними. Тому наукова спадщина автора "Історії України-Руси" в очах українських інтелектуалів з іншого боку радянського кордону дедалі частіше сприймалася як класика українознавства, символізуючи найвидатніші досягнення вітчизняної історіографії кінця ХІХ – початку ХХ ст., її тісну пов'язаність з національно-визвольною боротьбою. Ця тенденція позначилася і на грушевськознавчих оцінках Д.Дорошенка. В історіографічній передмові до "Нарису історії України" він, наприклад, зауважив: "Колосальна й дуже цінна з чисто-наукового погляду праця Грушевського була останнім словом і завершенням довгого періоду в розвитку української історичної думки, опертої на презумпції практичного служення історичної науки громадським ідеалам свого часу. Українська історична наука в особі Грушевського вірно виконала цю службу" [23, 13].

З визнанням ставлячись до науково-організаційної праці М.Грушевського на терені ВУАН, Д.Дорошенко постійно знайомив західного читача з її здобутками [24]. На сторінках західноукраїнських та еміграційних видань він співчутливо писав про непросте становище київського академіка в радянській державі, з обуренням переповідаючи факти цькування дослідника та його співробітників у партійній пресі. До критики суспільно-політичної публіцистики М.Грушевського, передусім пробільшовицької риторики його праць еміграційної доби, у тогочасних виступах Д.Дорошенка дедалі більше примішувалися нотки гіркоти за те, що один з найбільш заслужених діячів українства зазнає щораз більшої наруги від "окупантського режиму" [19, 328; 20, 14].

Після смерті М.Грушевського Д.Дорошенко чи не найбільш активно долучився до розбудови меморіальної грушевськани, в якій першочерговою метою ставив інформувати західних читачів про велич українського генія. На сторінках багатьох західноєвропейських часописів з'явилися доволі розлогі некрологи авторства вченого. Найбільше таких дописів він опублікував на сторінках німецьких видань. Так, у некролозі Д.Дорошенка на шпальтах журналу "OstEuropa" йшлося про становлення М.Грушевського як історика, а також було схарактеризовано різнобічність його творчої спадщини, науково-організаційної та суспільно-політичної діяльності, підкреслено вагу наукових праць дослідника не тільки для української, але й для всієї європейської науки [25].

У центрі уваги Д.Дорошенка перебували найбільш масштабні в науковому плані здобутки львівської доби, передусім розбудова НТШ, формування наукової школи, врешті – написання перших томів "Історії України-Руси". Стисло подавши біографічні факти часів війни, революції та еміграції, автор зосередився на розбудові вченим українознавчих студій у ВУАН. На жаль, зазначає Д.Дорошенко, багатообіцяючі починання були зруйновані більшовицьким свавіллям і видатному українцю довелося останні роки доживати у скрутних обставинах на засланні [26]. Зауважимо, що в такому ж річищі про значущість творчої спадщини М.Грушевського Д.Дорошенко писав також на сторінках провідних чеських [27] та шведських [28] наукових часописів.

Висновки. Підсумовуючи грушевськiану Д.Дорошенка відзначимо вагомiсть персональнiх студiй у його творчому доробку, що підштовхує дослідників до продовження пошуків у цьому напрямку. На прикладі грушевськoзнавчих публікацій автора “Огляду української історіографії” можемо реконструювати риси його біографічного методу. Це, у першу чергу, критичність і комплексність аналізу. Завдяки цьому, історіографічні праці Д.Дорошенка, присвячені М.Грушевському, постають фактично спробами інтелектуальної біографії, яким притаманне не стільки захоплення величиною досліджуваної постаті, скільки намагання показати її в контексті епохи, виявити та пояснити читачеві не лише видатні досягнення, але й нерідко прикрі прорахунки. Такий методологічний підхід Д.Дорошенка виявився напрочуд плідним та значною мірою пояснює тривалу популярність його грушевськoзнавчих роздумів, що не втратили своєї впливовості й до сьогодні.

Список використаної літератури

1. Винар Л. Дмитро Дорошенко – видатний дослідник української історіографії і бібліографії // Український історик. – 1982. – № 3-4. – С. 40-78.
2. Бурім Д.В. Наукова, педагогічна та громадсько-політична діяльність Д.І.Дорошенка в еміграції (1919-1951 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського — К., 1997. — 294 арк.
3. Андреев В.М. Д.І.Дорошенко як дослідник української історіографії: Дис...канд. іст. наук: 07.00.06 / Дніпропетровський держ. ун-т — Д., 1998. — 200 л.
4. Андреев В.М. Проблема історіографічного синтезу у творчій спадщині Д.І.Дорошенка. – Запоріжжя: ПКФ “Павел”, 1997. – 50 с.
5. Борщак І. М. Грушевський у Парижі 1903 р. // Соборна Україна. – Париж, 1947. – № 2. – С. 36–37.
6. Д.Д. [Д.Дорошенко]: Проф. Мих. Грушевский. Очерк истории украинского народа. С-Пб., 1904. стр. 380 / Вестник воспитания. – 1905. – № 1. – С. 25-31.
7. Д. Д-ко. [Дорошенко Д.]: Грушевський Мих. Очерк истории украинского народа. Издание второе, дополненное. С-Пб., 1906 // Рідний край. – 1906. – Число 21. – С. 15.
8. Д.Д. [Дорошенко Д.]: Грушевский М. С. Очерк истории: украинского народа, – 2-е изд. – 1906 // Украинский вестник. – Спб., 1906. – № 3. – С. 195-196.
9. Дорошенко Д.: Михайло Грушевський. Ілюстрована історія України. Київ-Львів, 1911 // Украинская жизнь. – 1912. – № 1. – С. 128-131.
10. Д. Д-ко [Дорошенко Д.]: Проф. Мих. Грушевский. Иллюстрированная история Украины. – С.–Петербург, б.г. // Украинская жизнь. – 1912. – № 12. – С. 118–119.
11. Д. Д-ко. [Дорошенко Д.]: Науковий збірник присвячений професорови Михайлови Грушевському учениками і прихильниками з нагоди його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894-1904). Львів, 1906. // Рідний край. – Полтава, 1906. – Число 16. – С. 19-20.
12. Дорошенко Д. Наукове Товариство імені Шевченка у Львові // Україна. – 1907. – Т.І. – Кн. 3. – Част. 2. – С. 156-168.
13. М. Ж-ко [Дорошенко Д.] Двадцять п’ять років літературно-наукової діяльності проф. М. С. Грушевського // Рада. – К., 1910. – Ч. 134. – С. 2.
14. Д. Д-ко [Дорошенко Д.]: Исследования Проф. М. Грушевского по истории украинского казачества (Проф. М. Грушевский. История украинского казачества. Том первый) // Украинская жизнь. – 1913. – № 4. – С. 95-101.
15. Дорошенко Д.: Михайло Грушевський. Історія України-Руси. Том VIII, частина I. Київ-Львів, 1913 // ЛНВ. – 1913. – Т. LXIV. – С. 375-377.
16. Д.Д-ко [Дорошенко Д.]: Мих. Грушевський. Про українську мову і українську школу. Київ, 1912 // Украинская жизнь. – 1912. – № 7-8. – С. 138-140.
17. Дорошенко Д.: М. Грушевський: Ілюстрована історія України. Видання Дніпровського Союзу споживчих Союзів України “Дніпросоюз”. Київ-Відень, 1921 // Хліборобська Україна. – Відень, 1921. – Книжка третя. – Збірник V і VI. – С. 216-217.
18. Жученко М. [Дорошенко Д.] Що дав 1921 рік на полі українського письменства // Українське слово. – Берлін, 1922. – Ч. 114. – С. 3.
19. Листи Дмитра Дорошенка до Вячеслава Липинського / Липинський В. Архів. – Т. 6. – Філадельфія, Пенсильванія: Східноєвропейський дослідний Ін-т ім. В.К. Липинського, 1973. – 450 с.
20. Дорошенко Д. Огляд української історіографії. – К.: Вид-во “Українознавство”, 1996. – 254 с.
21. Біднов В. Нова праця з обсягу української історіографії // ЛНВ. – Львів, 1924. – Т. LXXXII. – С. 292-307.
22. Дорошенко Д. Гетманство 1918 года на Украине (По личным воспоминаниям и документам) // Голос минувшого на чужой стороне. – Париж, 1927. – № 5. – С. 133-164.
23. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Варшава, 1932. – Том I (до половини XVII століття). – 437 с.
24. Dorosenko D. Ukrajinska akademie nauk v Kyjeve // Slovansky Prehled. – Praha, 1926. – Rocnik XVIII. – S. 482–485.
25. Doroschenko D. M. Hruschewskij (1866–1934) // OstEuropa. – Berlin, 1935. – Heft 4. – P. 213–216.
26. Doroszenko D. Ukraińska Akademia Nauk i jej losy // Przegląd współczesny. Miesięcznik. – Warszawa–Kraków, 1935. – Tom LIII. – S. 232–237.

27. Dorosenko D. Mychajlo Hrushevskiy // Casopis Narodniho Musea. – Praha, 1934. – Rocnik CVIII. – S. 281–284.
 28. Doroschenko D. Michael Hruschew[kyj] // Historisk Tidskrift. – Stockholm, 1935. – № 1. – P. 67–69.

Одержавно редакцією 29.08.2012
 Прийнято до публікації 18.10.2012

Аннотация. *Виталий Тельвак. Творческоке наследие Михаила Грушевского в историографической рефлексии Дмитрия Дорошенко (первая треть XX в.). В статье проанализирована грушевскиана Д.Дорошенко до начала Второй мировой войны. Прослежены главные историографические и мировоззренческие оценки ученым многопланового наследия М.Грушевского. Отмечено влияние грушевсковедческих наблюдений Д.Дорошенко на украинскую историческую мысль XX в.*

Ключевые слова: *Д.Дорошенко, М.Грушевский, историография, рецензия, грушевсковедение.*

Summary. *Vitaly Telvak. Mykhajlo Hrushevsky's creative inheritance in the historiographical reflection of Dmytro Doroshenko (the first third of the twentieth century). In the article D.Doroshenko's Hrushevsky study to an explosion of World War II is analyzed. The leading historiographical and philosophical I. Krypyakevych's assessments of different kinds of M. Hrushevsky's heritage are traced. D.Doroshenko's thought about the influence of Hrushevsky ideas on Ukrainian historical view of the twentieth century is marked.*

Key words: *D.Doroshenko, M. Hrushevsky, historiography, review, Hrushevsky's study.*

УДК 94(470+571)«18»: 37(09)

О.О. Драч

ПОЛІТИКА ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЩОДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІНОЗЕМЦІВ У ХІХ ст.

У статті висвітлюється політика державної влади Російської імперії щодо педагогічної діяльності іноземців. Основну увагу звернуто на заходи уряду з формування нормативної бази приватного навчання, регламентації діяльності домашніх наставників, учителів і гувернерів.

Ключові слова: *освіта, навчання, іноземні піддані, гувернер/гувернантка, домашній наставник, домашній учитель/учителька, Міністерство народної освіти, Російська імперія.*

Постановка проблеми. Побудова незалежної соціальної демократичної держави в сучасній Україні надзвичайно актуалізує проблеми молоді, яка є основною рушійною силою перетворень, носієм нових ціннісних орієнтацій. Автономний індивід, вихований на національних традиціях, справжній патріот з усталеними переконаннями, власним світосприйняттям, бажанням соціальної реалізації, гідний громадянин Української держави – саме таким в умовах незалежності повинен бути підсумок функціонування всієї системи освіти. З огляду на це особливої важливості набуває вивчення історичного досвіду у сфері освіти, зокрема, формування державної політики в сфері домашнього виховання і навчання в Російській імперії, частиною якої була і Наддніпрянська Україна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання з історії освіти постійно перебувають у полі зору українських та зарубіжних дослідників. Надзвичайною активністю у вивченні цієї теми вирізняються сучасні російські науковці, що підтверджує низка ґрунтовних та цікавих монографій, що присвячені проблемі [1]. Виокремимо дослідження О. Солодянкиної, що репрезентує розлогий аналіз правового, соціального й економічного становища іноземних гувернанток у Російській імперії [2]. В Україні так само спостерігається зростання інтересу до питань історії освіти та виховання, що засвідчує низка публікацій у провідних часописах [3]. У монографічних дослідженнях, присвячених історії вищої школи в Україні, автори (К. Кобченко, С. Посохов) приділяють увагу державній політиці в цій сфері [4-5]. Утім, незважаючи на наявність літератури, відсутні дослідження з питань державної політики в Російській імперії щодо педагогічної діяльності іноземців.

Мета. Метою даної статі є з'ясування політики державної влади Російської імперії щодо педагогічної діяльності іноземців у ХІХ ст., виокремлення основних заходів уряду, скерованих на формування нормативної бази у цій сфері.